

ביאורים

הגאווה היא מידה שלילית מאוד, אבל חשוב לדעת שגם לה יש שורש טוב, כמו בכל תכונה שהקב"ה טבע בעולם. מתוך הבנת השורש הטוב נתחיל בעזרת ה' לעבוד על הצדדים המקולקלים שהיא מביאה יחד אתה.

לכל אדם חשוב שיעריכו אותו. חשוב לו שהוריו, מוריו, חבריו וגם הוא עצמו יעריכו אותו ואת מעשיו. הגאווה היא התכונה שמאפשרת לאדם את יכולת השיווק העצמי הזה. זו תחושת הביטחון ונתינת הערך העצמי שלו. אלא שכשהדבר מגיע בצורה מוחצנת ולא אמיתית, בדרך של גאווה, הוא מאוס ומקולקל. גם אם הגאווה מעניקה תחושה טובה, זוהי תחושה חיצונית שאינה מעידה על כישוריו האמיתיים של האדם.

הגאווותן חי בעולם דמיוני. הוא רואה את עצמו באור זוהר ומצפה שכל הסביבה תראה את ההילה שאופפת אותו. כפי שאומר הרמח"ל, יכולים להיות לכך ביטויים שונים בצורת ההתנהגות, וכל אחד יעשה פעולה אחרת בגלל גאווה.

וכאן הוא גם מלמד אותנו שהגאווותן הוא לא איזה אדם מרושע המתנהג באכזריות, אלא שאצל כל אחד מאיתנו יכולות להיות נגיעות של גאווה. לפעמים, אדם מתנהג בענווה דווקא מתוך גאווה, ולענווה זו קורא הרמח"ל ענווה פסולה. אם משהו הולך שפוף קומה או נכנס תמיד בבלת צדדית כדי לא להתבלט, אבל הוא מחפש לראות אם משהו שם לב להתנהגות המיוחדת ומלאת הענווה שלו - זוהי ענווה פסולה, והיא נובעת מגאווה. גם זה דמיון שווא, שבעצם לא מראה את מי שהוא באמת. אין זה אומר שאנחנו לא צריכים לנסות להשתפר ולהתנהג בענווה. לפעמים, דווקא המעשים מושכים את הלב ומיישרים את המידות, עלינו פשוט לזכור שאנחנו בדרך. עצה נוספת היא לבחור דברים שאינם בולטים כל כך.

הרחבות

• מדוע גבהות הלב כה נחשבת

תועבת ה' כל גבה לב. גודל הגנות שב'גובה הלב' מבואר בפירושו של המלבי"ם לפסוק זה: "לא כן מדת גבה לב, שחושב בלבו שהוא במדרגה עליונה מאוד ועל ידי כך יפרץ פרץ בכל כחות נפשו לחשוב את לבו כלב אלהים, ועל ידי כך לא ישמע לדברי התורה והמורים, ויעבור גבולות המוסר, זה שורש פורה ראש ולענה ותועבה היא לה'... לפעמים יש רשע מאריך ברעתו (והקב"ה לא מענישו מיד) כי מקווה שישוב בתשובה, לא כן הגבה לב שאין תקווה שייטיב דרכו" [משלי טז, ה].

• ניקיון כללי מגאווה

סר ומתרחק מכל הדרךים הרעים והמקלקלים האלה הרחק גדול. במסכת אבות נאמר "מאד מאד הוא שפל רוח שתקוות אנוש רמה" [ד, ד]. מכאן למד הרמב"ם שאף שבכל המידות אדם צריך לנהוג בדרך האמצע, בגאווה צריך לנהוג אחרת: "ויש דעות (מידות) שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינוניות אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה האחר, והוא גובה לב (גאווה), שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו בלבד אלא שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאד, ולפיכך נאמר במשה רבינו "ענו מאד" ולא נאמר ענו בלבד, ולפיכך צוו חכמים מאד מאד הוא שפל רוח" [הלכות דעות ב, ג].

ביטויים חיצוניים שונים לגאווה

הנה ימצא גאה אחד שייחשב בלבו, שפיון שהוא ראוי לתהלה והוא מיחד ורשום במעלתו כפי מחשבתו, ראוי לו גם כן שיתנהג בדרך מיחד ורשום בכבוד רב, בין בלכתו, בין בשבתו, בין בקומו, בדבורו ובכל מעשיו, לא ילך אלא בנחת גדול, עקבו בצד גודלו, לא ישב אלא אפרקדן, לא יקום אלא מעט מעט כנחש, ולא ידבר עם הכל אלא עם נקבדי העם, וגם ביניהם לא ידבר אלא מאמרים קצרים כמאמרי התרפים, וכל שאר מעשיו, בתנועותיו, בפעולותיו, במאכלו ובמשתיו, בלבושו ובכל דרכיו, יתנהג בכבוד גדול, כאלו כל בשרו עופרת וכל עצמיו אבן או חול.

וימצא גאה אחר שייחשב, שלפי שהוא ראוי לתהלה ורב המעלות, צריך שיהיה מרגיז הארץ ושהכל ירעשו מפניו, כי לא יאותו שיהרסו בני האדם לדבר עמו ולבקש ממנו דבר, ואם יפעילו עלות אלו - יבהלם קולו וברוח שפתיו יהמם, בענות להם עזות ופניו זועפות בכל עת ובכל שעה.

ויש גאה אחר שייחשב בלבו, שפכר הוא כל כך גדול ומקבד עד שאי אפשר לכבוד שיתפרש ממנו, ואינו צריך לו כלל, ולהראות הדבר הזה יעשה מעשים כמעשה הענו, ויפריז על מדותיו להראות שפלות גדול וענוה עד אין חקר, ולבו מתנשא בקרבו לאמור, אני כל כך רם וכל כך נקבד שפכר איני צריך לכבוד ואין לי אלא לותר עליו, שפכר רב הוא אצלי.

וימצא גאה אחר שרוצה להיות נרשם הרבה במעלותיו ולהתייחד בדרךיו, עד שלא די לו שיהללוהו כל העולם על המעלות אשר הוא חושב שיש בו, אלא שרוצה שיעוד ירבו להוסיף בתהלתו - שהוא הענו שבבענינים. ונמצא זה מתגאה בענותו ורוצה בכבוד על מה שמראה עצמו בורח ממנו. והנה גאה כזה יש עמו תחת קטנים ממנו הרבה, או תחת נבזים שבעם, שייחשב להראות בזה תכלית הענוה, וכבר לא ירצה בשום תאר מתארי הגדלה, וימאן בכל העלויים, ולבו אומר בקרבו, "אין חכם וענו כמוני בכל הארץ".

ואמנם גאים כאלה, אף על פי שלכאורה מראים עצמם עניים, לא יבצרו מכשולות להם שבלי ידעיתם תהיה מתגלית גאותם כלהבה היוצאת מבין החרסים.

וכבר משלו חכמינו זכרונם לברכה (במדבר רבה יח, יז), "משל לבית מלא תבן, והיה בבית חורין והיה התבן נכנס בהם, לאחר ימים התחיל אותו התבן שהיה בתוף אותם החורין יוצא, ידעו הכל כי היה אותו הבית של תבן", כן הדבר הזה, שלא יוכלו תמיד להסתיר את עצמם, ומחשבתם הרעה תהיה נפרת מתוף מעשיהם, אף דרכיהם הם בענוה פסולה ושפלות מדמה.

וימצאו גאים אחרים שתשארו גאותם קבורה בלבם לא יוציאוה אל המעשה, אבל יחשבו בלבבם שפכר הם חכמים גדולים יודעי הדברים לאמתם ושלא רבים יחכמו כמותם, על כן לא ישינו לב אף דברי זולתם, בחשבם כי מה שקשה עליהם לא יהיה נקל לאחרים, ומה ששקלם מראה להם כל כך ברור, הוא כל כך פשוט, עד שלא יחושו לדברי החולקים עליהם, אם ראשונים ואם אחרונים, וספק אין אצלם על סברתם.

כל אלה תולדות הגאווה המשיבה החכמים אחר ודעתם מספלת, מסירה לב ראשי החכמה, ואף כי תלמידים שלא שמשו כל צרכם, שפמעטו שנפקחו עיניהם - כבר חכמי החכמים שוים להם בלבם, ועל פלם נאמר (משלי טז, ה), "תועבת ה' כל גבה לב", ומקלם צריך שינקה הרוצה במדת הנקיות וידע ויבין כי אין הגאווה אלא עורון ממש אשר אין שקל האדם רואה חסרונותיו ומכיר פחיתותו, שאלו היה יכול לראות, והיה מכיר האמת, היה סר ומתרחק מכל הדרךים הרעים והמקלקלים האלה הרחק גדולי. ועוד נדבר מזה בסייעתא דשמיא בבואנו אל מדת הענוה, אשר מפני הקשי הגדול שיש בהשגתה הושמה בדברי רבי פנחס מן האחרונות.

רשום - ניכר, נחשב. אפרקדן - על צידו. יאות - יתאים. שיהרסו - שיתקרבו. יפריז - יגזים. נרשם - ניכר. יבצרו - יחסרו. ישינו לב - ישימו לב. ואף - וכל שכן. שפמעט - מעט.

ביאורים

אף הכעס היא מידה שלילית מאוד. אולם גם ככעס יש שורש טוב - הוא נובע מהרצון לתיקון המצב. ההפך של הכעס הוא האדישות. אדם יכול לשמוע שמבזים ומחרפים אותו באופן אישי, את מדינת ישראל בפי הלאומי או כל דבר אחר המחייב תגובה כלשהי ולהישאר אדיש לכך. הכעס הוא המזכיר לנו שזה מצב לא נכון ושיש לפעול לתיקונו. בכל זאת הכעס הוא שלילי ביותר, כיוון שהוא לא רק מזכיר לאדם היכן צריך להגיב אלא הוא גם שולט על התגובה עצמה. הוא יכול לגרום לאדם להתפרץ ללא שליטה, ולא השכל הוא המורה לו כיצד להתנהג אלא רגש הכעס הספונטני.

יש כמה דרגות בכעס. יש מי שכועס בקלות ואינו שולט על דיבורו ועל מעשיו. עליו אומרים חז"ל "כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה", משום שהוא אינו שוקל את מעשיו בשכל ישר, אלא כאילו אל אחר שולט בו, וזהו הכעס. ייתכן שלאחר מעשה אף הוא עצמו יצטער על מה שעשה, אך את שנעשה אין להשיב. מה שאמר כבר נאמר, ומה ששבר כבר שבור. הרמח"ל מונה עוד מדרגות נוספות, ובסופו של דבר אומר כי מידת הנקיות היא שלא תהיה לאדם שום התעוררות של כעס כלפי האחר. אם משהו יעליב אותו, הוא לא ישיב לו ואף לא יכעס עליו כלל בליבו. הוא יודע שנעשה כלפיו מעשה רע, אבל הוא לא לוקח זאת באופן אישי. אדם כזה רוצה בתיקון המצב גם בלי צורך בכעס, ואפילו לא התעוררות קטנה של כעס, כזו החולפת לאחר רגע.

הרמח"ל מוסיף שיש מצבים שבהם צריך להראות כעס, אך רק כלפי חוץ. לפעמים, לצורך חינוך ילדים, למשל, יש להראות פנים כעוסות כדי שיבינו שעשו מעשה לא טוב.

הרחבות

• הכעס - ביטוי לחוסר אמונה

כל הכועס פאלו עובד עבודת אלילים. מקור הדברים מופיע בגמרא: "המקרע בגדיו בחמתו... - יהא בעיניך כעובד עבודה זרה; שכך אומנתו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך. עד שאומר לו עבוד עבודה זרה והולך ועובד" [שבת קה ע"ב]. רבי שניאור זלמן מלאדי מבאר מדוע דווקא על הכעס נאמר ביטוי כה חמור: "הטעם מובן ליודעי בינה לפי שבעת כעסו נסתלקה ממנו האמונה כי אילו היה מאמין שמאת ה' הייתה זאת לו לא היה בכעס כלל" [איגרת הקודש כה].

• התרחקות עד הקצה

זה הוא ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל. הרמב"ם כותב שלמרות שבדרך כלל יש לנקוט בעבודת המידות את דרך האמצע, בעניין הגאווה והכעס יש להתרחק אל הקצה. אלו הם דבריו בעניין הכעס: "וכן הכעס מדה רעה היא עד למאד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר, וילמד עצמו שלא יכעוס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו ואם רצה להטיל אימה על בניו... ורצה לכעוס עליהן כדי שיחזרו למוטב יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי לייסרם ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס" [הלכות דעות ב, ג].

וידבר עתה מן הכעס. הנה יש הרגזן שאמרו עליו (עין שבת קה ע"ב, רמב"ם הלכות דעות ב, ג) "כל הכועס פאלו עובד עבודת אלילים", והוא הנכעס על כל דבר שיעשו נגד רצונו ומתמלא חמה, עד שכבר לבו בל עמו^א ונעצתו נבערה, והנה איש כזה פדאי להחריב עולם מלא אם יהיה יכלת בידו, כי אין השכל שולט בו כלל, והוא סר טעם ממש ככל החיות הטורפות, ועליו נאמר (איוב יח, ד), "טרף נפשו באפו הלמענה תעזב ארץ", והוא קל ודאי לעבר כל מיני עברות שבעולם אם חמתו תביאהו להם, כי כבר אין לו מניע אחר אלא כעסו, ואל אשר ביאהו - ילך.

יש כעס רחוק מזה, והוא שלא על כל דבר אשר יבואו שלא רצונו אם קטן ואם גדול יבער אפו, אך בהגיעו להרגיש - ירגז ויכעס כעס גדול, והוא שקראוהו חכמינו זכרונם לברכה (אבות ה, יא), "קשה לכעס וקשה לרצות", וגם זה רע ודאי, כי כבר יכולה לצאת תקלה רבה מתחת ידו בזמן הכעס, ואחרי כן לא יוכל לתקן את אשר ענתו.

יש כעס פחות מזה שלא יכעס על נקלה^ב, ואפלו כשיגיע לכעס יהיה כעסו כעס קטן ולא יסור מדרכי השכל, אך עונשו ישמור עברתו^ג, והנה זה רחוק מן ההפסד יותר מהראשונים שזכרנו, ואף גם זאת ודאי שלא הגיע להיות נקי, כי אפלו זהיר איננו עדין, כי עד שהכעס עושה בו רשם, לא יצא מכלל כעסו.

יש עוד פחות מזה, והוא, שקשה לכעס וכעסו לא להשחית ולא לכלה, אלא כעס מועט, וכמה זעמו? - רגע ולא יותר, דהיגו, משעה שהכעס מתעורר בו בטבע עד שגם התבונה תתעורר פנגדו, והוא מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (שם) "קשה לכעס ונוח לרצות". הנה זה חלק טוב ודאי, כי טבע האדם מתעורר לכעס, ואם הוא מתגבר עליו שאפלו בשעת הכעס עצמו לא יבער הרבה, ומתגבר עליו שאפלו אותו הכעס הקל לא יעמד בו זמן גדול אלא יעבר וילך, ודאי שראוי לשבח הוא, ואמרו זכרונם לברכה (חולין פט ע"א), "תלה ארץ על בלימה" (איוב כו, ז) - "על מי שבולם פיו בשעת מריבה", והיגו שכבר נתעורר טבעו בכעס והוא בהתגברותו בולם פיו.

אמנם מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה, שכבר לא היה מקפיד על שום דבר ואפלו התעוררות של כעס לא נעשה בו (עין שבת ל ע"א), זה הוא ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל.

והנה אפלו לדבר מזה הזירונו זכרונם לברכה (עין שבת קה ע"ב) שלא לכעס, ואפלו הרב עם תלמידיו והאב עם בנו ולא שלא ייסרם, אלא ייסרם וייסרם, אך מבלי כעס, כי אם להדריך אותם בדרך הישרה, והכעס שיראה להם, יהיה כעס הפנים ולא כעס הלב. ואמר שלמה (קהלת ז, ט), "אל תבהל ברוחך לכעוס" וגו'. ואומר (איוב ב, ה), "כי לאויל יהרג כעש". ואמרו זכרונם לברכה (עירובין סה ע"א), "בשלישה דברים האדם נכר - בכוסו בכיסו בכעסו".

לבו בל עמו - אינו שולט ברגשותיו. על נקלה - בקלות. עברתו - כעסו. כעס הפנים - בפנים בלבד, חיצוני.

ביאורים

כפי שלמדנו לגבי המידות הקודמות שיש בהן שורש טוב, כך גם לגבי הקנאה. אדם רוצה להשתפר ולהיות טוב יותר, ולכן הוא 'נעזר' בחברה. כשהוא רואה משהו טוב אצל הזולת הוא מקנא בו ורוצה להיות כמוהו. ובאמת, יש מקום לקנאה, כמו שאנו מוצאים בדברי חז"ל ש"קנאת סופרים תרבה חכמה" [בבא בתרא דף כ"א ע"א], אבל לא בכל תחום וגם לא במידה מופרזת. הקנאי הוא טיפש. כך פותח הרמח"ל את דבריו על הקנאה. הוא טיפש כי הוא לא מרוויח דבר מקנאתו, וגם לא מפסיד את חברו. אין לו תועלת אישית. בדיוק להפך, הוא פוגע בעצמו. הוא תמיד חושב על כמה שהדשא של השכן ירוק יותר בעוד שהמצב בגינה שלו גרוע, ולכן לא יצליח למצוא את הדרך הנכונה לתיקון המצב. הוא לא חושב איך לפתור את בעיית הדשא שלו, אם בכלל קיימת בעיה כזו. הוא חושב רק כמה השכן שלו מצליח יותר ממנו. מחשבה כזו אינה בריאה, כי היא לא מניבה פתרון לבעיית הדשא, אלא רק מביעה התמרמרות. הלב שלו נרקב מרוב קנאה, ולכן גם מצבו הבריאותי עלול להתערער. זו סיבה אחת לכך שהקנאי הוא טיפש. הרמח"ל נותן טעם נוסף לטיפשותו של הקנאי. קנאי חושב שההצלחה של חברו פוגעת בו. הוא מודד את עצמו לעומת השכן שלו, ואת החנות שלידו לעומת החנות שלו. הוא חושב בטעות שההצלחה של חברו פוגעת בו, כשבמצב אין זה כך. הקב"ה קוצב לכל אחד את מה שמגיע לו. אם הקנאי רק יפסיק להסתכל בקנאה על הסביבה וישתדל להשתפר ולהצליח בתוך עסקיו, אז יוכל, בעזרת ה', להצליח כפי המידה שניתנה לו משמים.

הרחבות

• הקנאה - הרס החיים

יִרְקַב עֲצָמוֹת קְנָאָה. רבנו בחיי מסביר את כוונת הפסוק שהביא רמח"ל "חיי בשרים לב מרפא ורקב עצמות קנאה" [משלי יד, ל]: "מנהג שלמה עליו השלום בכל ספר משלי לגנות המדות המגוננות ולשבח המדות החמודות, וברוב הפסוקים שבו יזכיר המדות זו לעומת זו בדבר והפכו, וענין "לב מרפא" לב של רפואה והוא מי שיש לו לב טוב שאין בלבו קנאה על שום אדם כי כאשר יקנא האדם במי שהשיג עושר ונכסים יוסיף דאגה על דאגה עד שהשיג כמוהו, ואם השיג יגיע מזה לאהבת הכבוד ובקשת מיני הממשלה בקניני העולם הזה, ומאהבת הכבוד יגיע אל השררה ומן השררה יגיע לעבוד עבודה זרה. ואם לא השיג יהיו כל ימיו מכאובים וחיי צער יחיה... אבל מי שלבו תמים והוא שקראוהו חכמים לב טוב שאין בלבו קנאה על חבריו... יאמר כי הכל תלוי בלב, וכן שלמה קראו בכאן "לב מרפא" כי הוא רפואה ורטיה לכל איבריו יצל מכל הנזקים הללו ויחיה חיי שלווה... ואמר "רקב עצמות" שהוא חולי שאין לו רפואה ואין לו תקנה... כן מדת הקנאה חולי שאין לו רפואה" [כד הקמח, קנאה].

• סיבת הקנאה והדרך להתגבר עליה

וְאִין אֶחָד מִתְקַנָּא בְּחֵבְרוֹ כְּלָל. הרב קוק מבאר שיצר הקנאה נובע מפגם בהבנה של הקשר של כל אדם יחיד לכלל ישראל: "יסוד הקנאה באה מהכרת האדם את עצמו בתור פרטי, לא בתור אבר מאברי הכלל. כי בהכירו עצמו בתור אבר מאברי הכלל מיד ישיכיל כי בטוב וביתרון שיראו עיניו בזולתו, גם לו [יהיו] ממנו תוצאות טובות, כפי אשר יאותה (ראוי) לחלק מן הכלל להיות נהנה מהטוב הכללי" [עין איה, שבת א, כ].

הקנאה, גם היא אינה אלא חסרון ידיעה וסקליות, כי אין המקנא מרויח כלום לעצמו, וגם לא מפסיד למי שהוא מתקנא בו, אינו אלא מפסיד לעצמו, וכמאמר הפתוב שזכרתי (איוב ה, ב), "ופתה תמיית קנאה". ואמנם יש מי שסקליותו רבה כל כך, עד שאם יראה לחברו איזה טובה יתעשש בעצמו ויזדאג ויצטער, עד שאפלו הטובות שבידו לא ינהוה מצער מה שהוא רואה ביד חברו. והוא מה שאמר עליו החכם (משלי יד, ל), "ורקב עצמות קנאה". אמנם יש אחרים שאינם מצטערים וכואבים כל כך, אף על פי כן ירגישו בעצמם איזה צער, ולפחות יתקשר ריחם בראותם אֶחָד עוֹלָה אִיזָה מַעֲלָה יִתְרָה, אם לא יהיה מאוהביו היותר דבקים לו, כל-שכן אם מאותם אשר אין לו אהבה רבה עמו הוא, כל-שכן אם יהיה גר מארץ אחרת. ותרצה שבפיהם אפשר שיאמרו דברים כשמוחים, או מודים על טובתו, אף לבם רפה בקרבם, והוא דבר יאָרַע על הרב ברב בני האדם, כי אף על פי שלא יהיו בעלי קנאה ממש, אמנם לא יקו ממנה לגמרי. כל-שכן אם בעל אמונתו מצליח בה שפָּבֵר כָּל אֶמּוֹן סִנֵּי לְחֵבְרִיהָ^ו (בראשית רבה יט, ט) וכל-שכן אם מצליח בה יותר ממנו.

וְאִמְנָם לו ידעו ולו יבינו כי אין אדם נוגע במוכן לחברו אפלו כמלא נימא^ו (יומא לח ע"ב), והכל אפשר לכל מה' הוא, כפי עצתו הנפלאה וחקמתו הבלתי נודעת, הנה לא היה להם טעם להצטער בטובת רעיםיהם כלל. והוא מה שיעד לנו הנביא על הזמן העתיד, שְׁלִמְעוֹן תִּהְיֶה טוֹבֵת יִשְׂרָאֵל שְׁלָמָה, יקדים הקדוש-ברוך-הוא להסיר מלבבנו המדה המגנה הזאת, ואז לא יהיה צער לאֶחָד בטובת האחר, וגם לא יצטרף המצליח להסתיר עצמו ודבריו מפני הקנאה, והוא מה שכתוב (ישעיה יא, א), "וסרה קנאת אפרים וצורי יהודה יכרתו אפרים לא קנא את יהודה" וגו', הוא השלום והשלום אשר למלאכי השרת, אשר כלם שמוחים בעבודתם - איש איש על מקומו, ואין אֶחָד מִתְקַנָּא בְּחֵבְרוֹ כְּלָל, כי כלם יודעים האמת לאמתו, ועלִיזים על הטוב אשר בידם ושמוחים בחלקם.

וְתִרְאָה, כי אחות הקנאה היא החמדה והתאוה, הלא היא המיניעת לב האדם עד יום מותו, וכמאמרם זכרונם לברכה (קהלת רבה א, א), "אין אדם מת וחצי תאוותו בידו". ואמנם עקר התאוה פונה לשני ראשים, האחד הוא הממון, והשני הוא הכבוד, שניהם כֶּאֱחָד רעים מאד וגורמים לאדם רעות רבות:

הנה חמדת הממון היא האוסרת אותו במאסר העולם, ונותנת עבותות^ו העמל והעסק על זרועותיו, כענין הפתוב (קהלת ה, ט), "אהב כסף לא ישבע כסף", היא המסירה אותו מן העבודה, כי הנה כמה תפלות נאבדות וכמה מצוות נשפחות מפני רב העסק ויגיעת המון הסחורה, כל-שכן תלמוד תורה, וכבר אמרו זכרונם לברכה (עירובין נה ע"א), "לא מעבר לים היא" (דברים ל, ג) - "באותם שהולכים מעבר לים בסחורה", וכן שנינו (אבות ב, ה), "לא כל המרבה בסחורה מחקים", היא המוסרת אותו לספנות רבות ומתשֶׁת את כחו ברב הדאגה, אפלו אחרי השיגו הרבה, וכן שנינו (שם, ט), "מרבה נכסים מרבה דאגה", היא המעברת פעמים רבות על מצוות התורה ואפלו על חקות השכל הטבעיים^ו.

רעת מידת החמדה (לממון ולכבוד)

ביאורים

קנאה היא מידה שמופנית כלפי הזולת. החמדה והתאוה דומות לה, אלא שאינן ביחס לסביבה דווקא. חמדת הממון היא הרדיפה אחר תענוגות הגוף, ותאוות הכבוד היא במישור האישיות, היא צורך 'רוחני' יותר.

הרדיפה אחר הממון גורמת לאדם את סולם הערכים הנכון. הוא לא רוצה כסף בשביל מטרה גדולה, אלא רק לצורך הנאה. כך הוא דורס ערכים חשובים בדרך בלי לשים לב. ההשתוקקות לכסף מעוותת אותו, והוא לא שבע ממה שיש לו, כי תמיד הוא יכול להרוויח יותר, וכשיהיה לו יותר יפתחו לפניו אפשרויות רבות יותר.

הכבוד הוא הכוח המניע את האדם לקנא, לרדוף אחר הממון ובכלל, לרצות שיכבדו אותו. זהו כוח חזק מאוד, כי הוא נותן לאדם תחושת ערך עצמי ואת ההרגשה שיש לו כוחות ויכולת השפעה.

בפועל, החיפוש המתמיד אחר הכבוד יכול רק לפגוע. מי שמחפש לפרנס את משפחתו ומבין שהיא העיקר, יעבוד בכל עבודה שימצא, על פי כישוריו, אך מי שמחפש דווקא משרה מכובדת, יכול לדחות הצעות עבודה רבות עד שימצא משרה שנראית לו מתאימה למעמדו. כך גם מי שמחפש חברותא ללימוד או בן זוג לנישואים. אם שיקול דעתו יהיה תלוי בצורה רבה ייראה בעיני החברה, לא בטוח שימצא את מבוקשו בקלות, וגם לאחר שימצא ייתכן שייקלט בקשיים, כי הכבוד שלו מעמיד אותו במרכז, ולא מאפשר לו לראות ערכים חשובים אחרים ואת הצרכים של האנשים בסביבתו.

רדיפת הכבוד פוגעת גם בעבודת ה' שלנו. מי שרודף אחרי הכבוד מחפש תהילה וזוהר, דברים חיצוניים. אין לו זמן לעצור ולעשות חשבון נפש אמיתי עם עצמו. ככל שהוא משתכר יותר מהכבוד שנותנים לו, הוא שוכח שיש מלך אחר שמנהל את העניינים.

הרחבות

• הטוב שבעמל והרע שבכבוד

אהב את המלאכה ושנא את הרבנות. הרמב"ם ביאר מדוע יש לאהוב את המלאכה ולאילו דברים רעים מביאה הרבנות (שררה): "כי בהעדר מלאכה יצר מצבו ויגזול ויעשוק; ובבקשת השררה יבואו עליו נסיונות בעולם ורעות, כי יקנאו בו ויאבוהו, ויפסיד דתו, כמו שאמרו: 'כיון שנתמנה אדם מלמטה - נעשה רשע מלמעלה'" [פירוש המשנה, אבות א, י].

רבנו עובדיה מברטנורא ביאר את המשנה באופן שונה: "אהוב את המלאכה - אפילו יש לו במה להתפרנס, חייב לעסוק במלאכה. שהבטלה מביאה לידי שעמום. ושנא את הרבנות - ולא תאמר אדם גדול אני וגנאי לי לעסוק במלאכה".

• הכבוד שייך לחכמים

כבוד חכמים ינחלו. בפסוק זה אנו רואים שהכבוד האמיתי מגיע דווקא לחכמים. רבי מתניה הציגהרי מבאר עניין זה: "הנה הכבוד האמיתי החכמים ינחלו אותו, לפי שיעמוד להם לעד מצד חכמתם ושלמותם, אבל הכסילים הכבוד מרים קלונם, כי הכסיל כשיבוא למעלה ושררה כשיכבדוהו בני אדם יתנהג באווה ובזו... [ו]פירסמו בני אדם חסרונם ויסור (מתפקידו) מהרה בבזו וקלון" [פירוש למסכת אבות ו, ג].

נטרד - סולק. אי הכי לא בעינא - אם כך, איני רוצה. **עבי הקורה הזאת -** לעמול כדי לרכוש לו כבוד. **פשוט וכו' -** פרנסתך תהא לפשוט העור מן הנבלות בשוק ואל תתפאר לומר אדם גדול אני, כהן אני. **עבודה שהיא זרה לו -** לא מתאימה, לא מכובדת. **המחשבה -** זה נראה קשה יותר ממה שזה באמת. **תשוב לו -** תתפאר.

יתרה עליה חמדת הכבוד, כי כבר היה אפשר שיִקבש האדם את יצרו על הממון ועל שאר ההנאות, אך הכבוד הוא הדוחק, כי אי אפשר לו לטבל ולראות את עצמו פחות מחבריו, ועל דבר זה נקשלו רבים ונאבדו.

הנה ירבעם בן נבט לא נטרד מהעולם הבא אלא בעבור הכבוד, הוא מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין קב ע"א), "תפסו הקדוש-ברוך-הוא בבגדו, אמר לו, חזר בך, ואני ואתה וכן-ישי נטיל בגן-עדן. אמר לו, מי בראש? אמר לו, בן-ישי בראש, אמר לו, אי הכי לא בעינא".

מי גרם לקרח שיאבד הוא וכל עדתו עמו? אלא מפני הכבוד, ומקרא מלא הוא (במדבר טז, י), "ובקשתם גם כהנה", ונחמנו זכרונם לברכה (במדבר רבה יח, ב) הגידו לנו, כי כל זה נמשך מפני שראה אליצפן בן עוזיאל נשיא, והיה רוצה להיות הוא נשיא במקומו.

הוא שגרם לפי דעת חכמינו זכרונם לברכה (זהר במדבר ח"ג, קנח, א) אל המרגלים שיִוציאו דבה על הארץ, ונגרמו מיתה להם וכלל דורם - מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ, שלא יהיו הם נשיאים לישראל, ויעמדו אחרים במקומם.

על מה התחיל שאול לארב אל דוד? אלא מפני הכבוד, שנאמר (שמואל א' יח, טו), "ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה, הנה שאול וגו' ויהי שאול עוין את דוד מהיום ההוא והקאה".

מי גרם לו ליואב שימית את עמשא? אלא הכבוד. שאמר לו דוד (שמואל ב' יט, יד), "אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים".

כללו של דבר, הכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם, ואלולי זה כבר היה האדם מתרצה ללכל מה שייכל, ללבש מה שיכסה ערותו, ולשכן בבית שתסתירהו מן הפגעים, והיתה פרנסתו קלה עליו, ולא היה צריך להתניגע להעשירי כלל, אלא שלבליתי ראות עצמו שפל ופחות מרעיו - מכניס עצמו בעבי הקורה הזאת, ואין קץ לכל עמלו. על כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ד, כא), "הקנאה והתאווה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם". והזירונו (שם ו, ד), "אל תבקש גדלה ואל תחמד כבוד". כפי מה הם שמתענים ברעב וישפילו את עצמם להתפרנס מן הצדקה ולא יתעסקו במלאכה שלא תהיה מכבדת בעיניהם, מיראתם פן ימעט כבודם, היש לה הוללות גדול מזה? יותר ירצו בבטלה המביאה לידי שעמום ולידי זמה ולידי גזל ולידי כל גופי עברות, שלא להשפיל מעלתם ולהבזות כבודם המזדמה. ואמנם חכמינו זכרונם לברכה, אשר הורונו והדריכונו תמיד בדרךי האמת, אמרו (אבות א, י), "אהב את המלאכה ושנא את הרבנות". ואמרו עוד (פסחים ק"ג ע"א), "פשוט נבלתא בשוקא ולא תימר, גברא רבא אגא. פתנא אגא". ואמרו עוד (בבא בתרא ק"ג ע"א), "לעולם יעבד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות".

כלל הדברים, הכבוד הוא מן המשולות היותר גדולים אשר לאדם, ואי אפשר לו להיות עבד נאמן לקונו כל זמן שהוא חס על כבוד עצמו, כי על כל פנים יצטרף למעט בכבוד שמים מפני סכלותו. זה הוא מה שאמר דוד עליו השלום (שמואל ב' ו, כב), "ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני". והכבוד האמיתי אינו אלא ידיעת התורה באמת, וכן אמרו זכרונם לברכה (אבות ו, ג), "אין כבוד אלא תורה, שנאמר (משלי ג, לה), "כבוד חכמים ינחלו", וזולתה אינו אלא כבוד מדמה, וכזב, והבל ואין בו מועיל. וראוי הנקי להנקות ולהטהר ממנו טהרה גמורה אז יצליח.

והנה כללתי עד הנה רבים מפרטי הנקיות, וזה בנין אב לכל שאר המצוות והמדות כלם, ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה (משלי א, ה).

והנה אינני יכול להכחיש שיש קצת טרח לאדם להגיע אל הנקיות ההן, אף על פי כן אומר אני שאין צריך כל כך כמו שנגרם לכאורה, והמחשבה בדבר הזה קשה מן המעשה, כי אפשר ישים האדם בלבו ויקבע ברצונו בקביעות להיות מבעלי המדה הטובה הזאת, הנה במעט הרגל שיִרגיל עצמו בה, תשוב לו קלה הרבה יותר ממה שהיה יכול לחשב, זה הדבר שהנסיון יוכיח אמתו.

ביאורים

לפעמים אנחנו עובדים את ה' מתוך רגש והתפעלות. אנו עושים מעשים שגורמים לנו התרגשות רבה ומשאירים אצלנו רושם גדול להיטיב את דרכנו. כך אנו יכולים להשתחרר מהמידות הרעות שנדבקות, בדרך כלל, באדם.

אך זה לא מספיק. זה כמו בנוזן שאם נדליק אותו תהיה בעירה יפה וגדולה, אך רק לרגעים ספורים. כדי שתהיה אש ממושכת צריך גם עצים. מעשים שמעוררים את הרגש אמנם גורמים להתלהבות ויש להם השפעה עלינו, אך היא זמנית, ועתידה להתפוגג. אין מה שמחזיק את ההשפעה לאורך זמן, כי אנו לא מבינים למה עלינו לתקן את מידותינו. וכשאנו פועלים בלי להבין למה, אנו יכולים להימצא בבעיה קשה מאוד...

לכן הרמח"ל אומר שמי שרוצה לתקן את מידותיו צריך קודם כל להבין למה. במקומות רבים בספר הוא משתמש בביטויים כמו 'יתבונן', 'יחשוב' ו'יבין', כי עבודת המידות צריכה להיות, קודם כול, בשכל.

ברגע שנבין מהו הכיעור שיש במידה הרעה - נרצה להתרחק ממנה. כשנכיר את הבריאות והרענונות שיש במידה הטובה נשאף לקנות אותה. רק בעזרת הכלי היקר שנתן לנו הקב"ה אנחנו יכולים להצליח לקנות את הנקיות במעשים ובמידות, והכלי הזה הוא השכל.

שלב נוסף בקניית הנקיות הוא ידיעת הפרטים, כדי לא להיכשל בפרטים הקטנים. לשם כך צריך ללמוד. ללמוד הלכות כדי לדעת מהם הפרטים שבהם אפשר להיכשל, ולזכור אותם. וכך גם במידות, ללמוד בכל מידה ומידה מהי הדרך הרצויה וממה יש להיזהר. ברגע שאנחנו יודעים היכן מצויים, לעיתים קרובות, מכשולים, כבר נדע להיזהר מכאן ולהבא ונוכל, בעזרת ה', להיטיב את דרכינו.

הרחבות

• חסידות לעם הארץ

ללא עם הארץ חסיד. הרמח"ל מבאר שעם הארץ לא יכול להיות חסיד, כיוון שאינו יודע את דיני התורה וממילא לא יוכל להגיע לחסידות. האור החיים הוסיף שלא רק שאינו יכול להגיע לחסידות אלא אף "אסור לעם הארץ להתנהג בחסידות, שיעשה חומרות וגדרים כמנהג החסידים, כי לפעמים יעשה חומר בדבר שהוא אדרבה עבריין" (ויקרא כו, ו) היינו שאם עם הארץ ינסה להחמיר ולנהוג לפני משורת הדין, ייתכן שיטעה בשיקול הדעת, שכן אינו יודע להבחין בין הקל לחמור ויעשה להפך מהדרך הראויה ואף יחטא.

יתר על כן, בדבריו על מידת הפרישות מסביר הרמח"ל כי יצירת סייגים דוגמת נדרים וניזירות אינם ראויים בעיני התורה ועל זה אמרו חכמים "לא דיין מה שאסרה עליך תורה שאתה אוסר עליך דברים אחרים" [ירושלמי, נדרים ט, א]. שיטת הרמח"ל היא כי כדי לזכות למדרגת הפרישות יש לדייק במצוות התורה ולא להחמיר במה שאינו נדרש מהאדם, אפילו אם אינו מגיע לידי טעות. להלן במידת החסידות (פרק יט) נלמד כי החסיד אכן מחמיר לגמור את מצוותיו בשלמות, אולם, כפי שנראה שם, פעולותיו נעשות על פי ציווי התורה עד לפרטים הקטנים ביותר, ואין בהן משום חריגה מהמצוה המוטלת עליו. מי שזוכה להדר ולדקדק במצוות כתיקונן הוא החסיד האמיתי והוא הממלא חובתו בעולמו - כפי שנצטוונו בתורה 'קדושים תהיו' (מובן שחיוב זה משתנה מאדם לאדם ותלוי ברמה הרחנית של האדם).

פרק יב - בְּדַרְכֵי קְנִיַת הַנְּקִיּוֹת

הנה האמצעי האמיתי לקנות הנקיות, הוא התמדת הקריאה בדברי החכמים זכרונם לברכה, אם בעניני ההלכות ואם בעניני המוסרים.

פי הנה אחר שפכר התאמת אצל האדם חובת הנקיות והצורך בו, אחר שפכר השיג הזהירות והזריזות במה שנותעסק בדרכי קנייתם, והתרחק ממפסדיהם, הנה לא ישארו לו עתה עפובים לקנות הנקיות אלא ידעת הדקדוקים אשר במצוות פדי שיוכל לזהר בכלם.

ועל כן הנה צריך לו בהקרח ידיעת ההלכות על בריים, לדעת ענפי המצוות עד היכן הם מגיעים. וגם לפי שהשכחה מצויה בדברים הדקים האלה, הנה תצטרך לו התמדת הקריאה בספרים המבארים אלה הדקדוקים, למען חדש בשכלו זכירתם, אז ודאי שיתעורר לקימם.

וכן בענין המדות מְכַרַח לו קריאת מאמרי המוסר לקדמונים או לאחרונים, כי פעמים רבות אפלו אחר שיקבע האדם בעצמו להיות מן המדקדקים הנקיים אפשר לו שיאשם בפרכים מפני שלא הגיעה ידיעתו בהם, כי אין אדם נולד חכם, ואי אפשר לו לדעת את הכל. אף בקריאת הדברים יתעורר במה שלא ידע ויתבונן במה שלא השפיל מתחלה ואפלו במה שלא ימצא בספרים עצמם, כי בהיות שכלו נעור על הדבר הולך ומשגיח הוא על כל הצדדין וממציא ענינים חדשים ממוקור האמת.

ואמנם מפסדי המדה הזאת הנה הם כל מפסדי הזהירות, ונוסף עליהם חסרון הבקיאות בידיעת הדינים או המוסרים כמו שפכתתי. וכבר אמרו זכרונם לברכה (אבות ב, ה), "ולא עם הארץ חסיד". כי מי שלא ידע אי אפשר לו לעשות, וכן אמרו (קדושין מ"ב), "תלמוד גדול שמביא לידי מעשה".

קניית הנקיות - בהתמדת הלימוד בדברי חז"ל (הלכות מוסר)

מפסדי הנקיות - כמפסדי הזהירות וחסרון הידיעות

ביאורים

את 'מסילת ישרים' ניתן לחלק לשלוש מדרגות יסודיות של עבודת ה', כאשר בכל מדרגה ישנן מספר מידות המתאימות אל אותה המדרגה. מדרגות אלו מופיעות בספרנו בסדר עולה מן היסוד המחויב ועד למדרגה הגבוהה ביותר. שלוש המדרגות הן מדרגת הצדיק, החסיד והקדוש.

מידות הזהירות, הזריזות והנקיות בהן עסקנו עד עכשיו שייכות אל מדרגת הצדיק, ואילו עכשיו, לאחר לימודן וביסוסן של מידות אלו, עובר העיסוק אל מדרגת החסיד.

השלב הראשון שבו עוסק הרמח"ל ביחס למדרגת החסיד הוא מידת ה'פרישות'. הפרישות כשמה כן היא - לנהוג בפרישות ולשמור מרחק מסוים מעולם החומר. פרישה זו איננה פרישה רק מהדברים האסורים, כמו חזיר וכדומה, אלא אף מהדברים המותרים שלא אסרה אותם התורה, כמו ממתקים וכדומה.

הנהגת הפרישות מקובלת אמנם בדתות אחרות, אבל דווקא אצלנו זו דרך בעייתית מאוד. במקומות רבים אנו רואים שחז"ל אינם רואים באור חיובי את הפרישה מהחומר. ביטוי להשקפה זו של חז"ל ביחס לפרישות, מביא הרמח"ל מהירושלמי: "עתיד אדם ליתן דין לפני המקום על כל מה שראו עיניו ולא רצה לאכול ממנו".

דברים אלו של חז"ל מביאים אותנו להבנה שישנם מינים שונים של פרישות, ואינה דומה הפרישות הנהוגה אצל הדתות האחרות לפרישות זו. צריך, אם-כן, להבין כיצד, מתי ולמה יש מקום לדרך הנהגה זו. בשאלה זו נעסוק מחר.

הרחבות

• האם להמשיך ללמוד בפרקי החסידות

שָׁכַל מַה שְׁבִאֲרָנוּ עַד עֵתָהּ הוּא מַה שְׁמַצְטַרֵף אֶל הָאָדָם לְשִׁיחָהּ צָדִיק, וּמִכַּאֲן וּלְהִלָּאָה הוּא לְשִׁיחָהּ חָסִיד. ספר מסילת ישרים עסק עד עתה בצדיק. המשימה להיות צדיק היא חובתו של כל אדם - לברוח מהרע ולעשות טוב, אולם מדרגת החסיד היא מדרגתם של יחידים. כאן עלינו לשאול אם ראוי לנו לעסוק בדברי החסידות.

הרב אבינר [מסילת ישרים - פירוש, ב עמ' 14-13] עונה שלוש תשובות לשאלה:

תשובה אחת היא שאכן, רוב האנשים אינם במדרגת החסידות, אולם יש חלק מהציבור שהדברים אכן מתאימים לו!

תשובה נוספת היא שהאידיאלים הגדולים של החסידות מתאימים מאוד לפנימיותו וצימאוננו הרוחני של הדור (על פי מאמר 'הדור': "כנפים עשה לו רוחו ובמרומים ימריא" ועוד שם).

עוד מבאר הרב אבינר כי כל אדם צריך לשאוף למטרות הכי עליונות, גם אם הוא איננו ראוי להן עדיין בפועל. כל אחד צריך לשאוף לקדושה ולרוח הקודש! אדם הלומד פרקים אלו בענווה, מתוך הבנה שהוא עדיין רחוק ממימוש החסידות בחייו, לומד לשאת עיניו כלפי מעלה (על פי ישראל ותחייתו כ).

פרק יג - בבאור מִדַּת הַפְּרִישׁוֹת

היחס בין הפרישות' לחסידות'

הפרישות, היא תחלת החסידות. וְתִרְאָה שְׁכַל מַה שְׁבִאֲרָנוּ עַד עֵתָהּ הוּא מַה שְׁמַצְטַרֵף אֶל הָאָדָם לְשִׁיחָהּ צָדִיק, וּמִכַּאֲן וּלְהִלָּאָה הוּא לְשִׁיחָהּ חָסִיד.

וְנִמְצָא הַפְּרִישׁוֹת עִם הַחֲסִידוֹת הוּא כְּמוֹ הַזְּהִירוֹת עִם הַזְּרִיזוֹת, שֶׁזָּה בְּסוּר מֵרַע וְזֶה בְּעֵשֶׂה טוֹב.

מהות הפרישות' וטעמה

וְהִנֵּה כָּל הַפְּרִישׁוֹת הוּא מַה שְׁאָמְרוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּהּ (יבמות כ ע"א), "קִדְשׁ עֲצָמְךָ בְּמִתֵּר לָךְ", וְזֹאת הִיא הוֹרָאתָה שֶׁל הַמְּלָאָה עֲצָמָה פְּרִישׁוֹת, רוּצָה לוֹמַר, לְהִיֵּת פּוֹרֵשׁ וּמְרַחֵק עֲצָמוֹ מִן הַדָּבָר, וְהִנֵּנוּ שְׁאוֹסְרֵי עַל עֲצָמוֹ דְּבַר הַתֵּר, וְהַפְּנִינָה בְּזֶה לְשִׁלָּא^ו יִפְגַּע בְּאִסוּר עֲצָמוֹ.

וְהַעֲנִין, שְׁכַל דְּבַר שִׁיכַל לְהוֹלֵד מִמֶּנּוּ גְרַמַּת רַע אִף עַל פִּי שֶׁעֲכָשׁוּ אִינוֹ גּוֹרֵם לוֹ, וְכַל-שֶׁכֵּן שְׁאִינֵנוּ רַע מִמֶּשׁ, יִרְחַק וְיִפְרֵשׁ מִמֶּנּוּ.

וְהַתְּבוּנָה וְתִרְאָה שִׁישׁ כִּי שְׁלֹשׁ מִדְּרָגוֹת, יֵשׁ הָאִסוּרִים עֲצָמָם וְיֵשׁ סִיגוּתֵיהֶם, וְהֵם הַגְּזֵרוֹת וְהַמְשָׁמְרוֹת שֶׁגָּזְרוּ חֲכָמֵינוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּהּ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְיֵשׁ הַהֲרַחֲקִים שֶׁמְטַל עַל כָּל פְּרוֹשׁ וּפְרוֹשׁ לְעֵשׂוֹת לְהִיֵּת כּוֹסֵס בְּתוֹךְ שְׁלוֹ וּבוֹנֵה גְדָרִים לְעֲצָמוֹ, דְּהִינּוּ, לְהִנִּיחַ מִן הַהֲתַרִים עֲצָמָם שִׁלָּא נֶאֱסְרוּ לְכָל יִשְׂרָאֵל וּלְפָרֵשׁ מֵהֶם, כְּדִי שִׁיחָהּ מְרַחֵק מִן הַרַע הַרַחֵק גְּדוֹל.

ארבעה טעמים (לכאורה) שלא להוסיף איסורים

וְאִם תֹּאמְרוּ, מִנֵּינָן לָנוּ לְהִיֵּת מוֹסִיפִים וְהוֹלְכִים בְּאִסוּרִים, וְהִרִי חֲכָמֵינוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּהּ אָמְרוּ (ירושלמי נדרים פרק ט, הלכה א), "לֹא דִיָּף מַה שְׁאֲסַרְהָ תוֹרָה שְׁאֵתָהּ בָּא לְאֲסוֹר עֲלֶיךָ דְּבָרִים אַחֲרִים?", וְהִרִי מַה שְׁרָאוּ הַחֲכָמִים זְכוּרָנָם לְבִרְכָּהּ בְּחֲכָמְתָם שֶׁצָּרִיךְ לְאֲסוֹר וּלְעֵשׂוֹת מְשִׁמְרַת כְּבֵר עֲשׂוּהוּ וְזֶה שֶׁהִנִּיחוּ לְהִתֵּר הוּא מִפְּנֵי שְׁרָאוּ הִיֵּתוּ רְאוּי לְהִתֵּר וְלֹא לְאֲסוֹר, וְלִמָּה נִחְדַּשׁ עֵתָהּ גְּזֵרוֹת אֲשֶׁר לֹא רָאוּ הֵם לְגַזֵּר אוֹתָם? וְעוֹד שְׁאִין גְּבוּל לְדַבֵּר הַזֶּה, וְנִמְצָא אִם כֵּן הָאָדָם שׁוֹמֵם וּמַעֲנֶה וְלֹא נִהְיָה מִן הָעוֹלָם כָּלֵל, וְחֲכָמֵינוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָּהּ אָמְרוּ (ירושלמי קדושין פרק ד, הלכה יא), שֶׁעֲתִיד אָדָם לִתֵּן דִּין לְפָנֵי הַמְּקוֹם עַל כָּל מַה שְׁרָאוּ עֵינָיו וְלֹא רָצָה לְאָכַל מִמֶּנּוּ, אִף עַל פִּי שֶׁהָיָה מִתֵּר לוֹ וְהָיָה יָכוֹל, וְאִסְמִיכוּהָ אֶקְרָא^ו (קהלת ב, ט), "וְכַל אֲשֶׁר שְׁאָלוּ עֵינָיו לֹא אֲצַלְתִּי^ו מֵהֶם".

- הַתְּשׁוּבָה הִיא, כִּי הַפְּרִישׁוֹת וְדַאי צָרִיךְ וּמְקַרָּה, וְהַזְּהִירוֹ עֲלֵיו הַחֲכָמִים זְכוּרָנָם לְבִרְכָּהּ. הוּא מַה שְׁאָמְרוּ (ספרא קדושים פרשה א ה"ב), "קִדְשִׁים תִּהְיוּ" (ויקרא יט, ב) - "פְּרוּשִׁים תִּהְיוּ".

עוֹד אָמְרוּ (תענית יא, א), "כָּל הַיּוֹשֵׁב בְּתַעֲנִית נִקְרָא קְדוֹשׁ קַל-וְחָמֵר מְזִיז". עוֹד אָמְרוּ (פסיקתא דרב כהנא פסקא ו, נט, ב), "צָדִיק אֲכַל לְשִׁבְעַ נְפִשׁוֹ" (משלי יג, כה), "זֶה חֲזָקִיהוּ מִלֶּךָ יְהוּדָה, שֶׁהִיוּ מַעֲלִים לוֹ עַל שֶׁלְּחַנּוּ שְׁנֵי לְטָרִין שֶׁל יָרֵךְ" וְכוּ'. עוֹד אָמְרוּ (כתובות קד, א) בְּרַבְּנֵי הַקְּדוֹשׁ, שֶׁבִּשְׁעַת מִיתָתוֹ זָקַף עִשָׂר אֲצַבְעוֹתָיו וְאָמַר, "גְּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ שִׁלָּא נִהְנִיתִי מִן הָעוֹלָם הַזֶּה אֲפֹלוּ בְּאֲצַבְע קִטְנָה שְׁלִי". עוֹד אָמְרוּ (עין שם תוד"ה ולא), "עַד שֶׁאָדָם מִתְּפַלֵּל עַל דְּבָרֵי תוֹרָה שֶׁיִּכְנָסוּ בְּתוֹךְ מַעְיֵו, יִתְּפַלֵּל עַל אֲכִילָה וּשְׁתִּיָּה שִׁלָּא יִכְנָסוּ בְּתוֹךְ מַעְיֵו". הֵן כָּל אֵלֶּה מֵאֲמָרִים מוֹרִים בְּפִרוֹשׁ צָרֵךְ הַפְּרִישׁוֹת וְהַחֻבָּה בּוֹ. אֲמָנָם עַל כָּל פְּנִים צָרִיכִים אֲנוּ לְתַרְץ הַמֵּאֲמָרִים הַמּוֹרִים הַפֶּךָ זֶה.

לְשִׁלָּא - כְּדִי שִׁלָּא. וְאִסְמִיכוּהָ אֶקְרָא - וּסְמַכּוּ לְדְרוֹשׁ זֹאת מִהַפְּסוּק. לֹא אֲצַלְתִּי - לֹא מִנְעַתִּי. שֶׁל יָרֵךְ - וְלֹא אֲכַל בִּשְׂר.

חמש ראיות לצורך ב'פרישות'

ביאורים

ישנן דתות הרואות ב'חומר' דבר רע המצריך מלחמה גדול. לעומת זאת, התורה מלמדת אותנו כי גם ה'חומר' הוא יצירה אלוהית, וגם לו יש תפקיד. אם-כן, מהו מקומה של הפרישות?

הרמח"ל מגדיר כי ישנם שני סוגים של התייחסויות אל עולם החומר - חיובית ושליילית (בפרישות השליילית נעסוק בעז"ה מחר). הפרישות החיובית היא הפרישות אשר נועדה לשמור על מסגרת חיים תקינה המתאימה לרצון ה'. פעמים רבות האדם נמשך אחרי כל מיני דברים המותרים לו מצד הדין, אך בסופו של דבר משיכה זו עלולה להסב לו נזק רב. לדוגמה, כאשר אדם מרגיל את עצמו לאכול אוכל מאוד מיוחד, והוא מתמכר אליו, הוא נצרך להתמודד עם כל מיני מציאויות של פיתויים, אשר פעמים רבות גובלים באיסורים.

אם נעמיק בהבנת התופעה הפסיכולוגית שעומדת מאחורי המשיכה של האדם אחרי הפיתויים הללו, נגלה כי למעשה עיקר החיפוש שלו הוא אחרי התועלת הפרטית שהוא מקבל. חיפוש זה של תועלת פרטית גורם לאדם לשקוע כל הזמן בצורך לספק לעצמו עוד ועוד תאוות ומשיכות, וכך הוא מרגיל את עצמו לחשוב כל הזמן רק על עצמו. מחשבות אלו גורמות לאדם נזק רב, מפני שאט אט הוא שוכח את ה'אלוהיו, וזכר רק את 'עצמו' וזונח את עיקרי העבודה הרצויה. כאן באה מקומה של הפרישות החיובית. פרישות זו משחררת את האדם מהשעבוד שלו לעינוגי הגוף ולטיפוח הנאה עצמית, ומאפשרת לו להיפתח, להתרומם ולהתקדם.

הרחבות

למי ראויה הפרישות

שלא יקח מן העולם פְּשׁוּם שְׁמוּשׁ שְׁהוּא מְשִׁתְּמֵשׁ מִמֶּנּוּ אֶלָּא מֵהַ מְכָרְחַ בּוֹ מִפְּנֵי הַצָּרָךְ אֲשֶׁר לוֹ בְּטַבְעוֹ אֶלָּוִי. דבר ברור ומובן הוא שמידת הפרישות אינה מתאימה לכל אחד. אם-כן עלינו לשאול מה יהיה המדד לפיו יוכל האדם לדעת אם מתאימה לו הפרישות, וכיצד תתישב בנפש מידה זו הסותרת לכאורה את כוחות הנפש הטבעיים.

הרב קוק התייחס לעניין זה וכתב: "לב האדם בטבעו שוקק להתעסק בעסקי עולם הזה, בחיים המדייניים, ובהם הוא מלא רצון (מרוצה) ועיניו תשבענה רק מתענוגי החושים כמידתם. והנה מי שמעלה עצמו לצד הפרישות, רק אז דרכו נכונה, אם על ידי פרישותו לא יקנה קדרות הנפש, רק שתהיה נפשו מלאה אורה וצהלה. כי ישיכל בכל נפשו ומאודו יקרת ערך התמורה (שהוא מחליף את תענוגי החוש באור התורה), ויהיה אור התורה ממלא אצלו את כל חסרון שהיו החושים ועסקיהם ממלאים, אז יבא לשלמות האמיתי" [עין איה, ברכות ב, לא]. האדם המתאים למידת הפרישות שרוי בשמחה גדולה ומרוממת מאין כמוה, עד שנפשו אינה משתוקקת כלל להנאות קטנות ממנה. לאדם כזה, שאור התורה והקודש ממלא אותו כל כך עד שהעיסוק בענייני החומר אינו מהווה צורך נפשי עבורו - ראויה מידת הפרישות. זוהי מעלת הנביאים והחכמים שאותה משבח הכוזרי [ג, א]. להם ערבה הפרישות הזו.

לעילוי נשמת מו"ר הרב יעקב משה בן הרב זבולון חרל"פ זצ"ל

הוא מה שהשתבח רבי במאמר שזכרתי, שלא נהנה מן העולם הזה אפלו באצבע קטנה, עם היותו נשיא ישראל, ושלחנו שלחן מלכים בהכרח ליקר נשיאותו, וכמאמרם זכרונם לברכה (עבודה זרה יא ע"א), "שני גוים בבטןך" - "זה רבי ואנטונינוס שלא פסק מעל שלחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים". וחזקיהו מלך יהודה כמו כן. ושאָר המאמרים שזכרתי כלם מקימים ומורים שיש לאדם לפרש מכל מה שהוא תענוג עולמי, למען לא יפל בסכנתו.

העניינים האלה - העיסוק בהנאות העולם. לסוף דעתו - שמתוך משיכתו לבשר וליין יבוא לשדוד את הבריות. כתרנגולים - בריבוי מופרז של בעילות. משביעו - רעב - אם נמשך אחר תאוותו, תאוותו מתגברת. שחולקה בעקבו - צועד בצורה שחצנית.

אף הענין הוא, כי ודאי חלוקים רבים ועקרים יש בדבר. יש פרישות שנוצטונו בו ויש פרישות שהזהרנו עליו לבלתי הפשל בו, והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ז, טו), "אל תהי צדיק הרבה". ונבאר עתה הפרישות הטוב ונאמר, כי הנה אחר שהתבאר לנו היות כל עניני העולם נסיונות לאדם, וכמו שכתבנו כבר למעלה והוכחנוהו בראיות, והתאמת לנו גם כן רב חלשת האדם וקרבת דעתו אל כל הרעות, יתברר בהכרח שכל מה שיוכל האדם להמלט מן העניינים האלה ראו שיעשהו, כדי שיהיה נשמר יותר מן הרעה אשר ברגליהם.

פי הנה אין לך תענוג עולמי אשר לא ימשך אחריו איזה חטא בעקב.

דרך משל, המאכל והמשתה כשנקו מכל אסורי האכילה הנה מתרים הם, אמנם מלוי הפך מושך אחריו פריקת העל ומשתה הין מושך אחריו הגנות שאר מינים רעים, כל-שכן שבהיות האדם מרגיל עצמו לשבע מאכילה ושתיה, הנה אם פעם אחת יחסר לו רגילותו יכאב לו וירגיש מאד, ומפני זה נמצא הוא מקניס עצמו בתקף עמל הסחורה ויגיעת הקנין לשתיה שלחנו ערוכה כרצונו, ומשם נמשך אל העול והגזל, ומשם אל השבועות וכל שאר החטאים הבאים אחר זה, ומסיר עצמו מן העבודה ומן התורה ומן התפלה, מה שהיה נפטר מכל זה לו מתחלתו לא משך עצמו בהנאות אלה.

וכענין זה אמרו בענין בן סורר ומורה (סנהדרין עב ע"א), "עמדה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו, ומבקש למודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות". וכן על ענין הגנות אמרו (סוטה ב ע"א), "כל הרוצה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן הנין".

ותראה כי זאת היא תחבולה גדולה לאדם למען הנצל מיצרו, כי כיון שבהיותו בפרק העברה, קשה עליו לנצחו ולקבש אותו, על כן צריך שעודנו רחוק ממנה ישאיר עצמו רחוק, כי אז יהיה קשה ליצר לקרבו אליה.

הנה הבעילה עם אשתו מתרת היא הטר גמור, אמנם כבר תקנו טבילה לבעלי קריין (ברכות כב ע"ב), שלא יהיו תלמידי-חכמים מצויים אצל נשיהם כתרנגולים, לפי שאף על פי שהמעשה עצמו מתר, אמנם כבר הוא מטביע בעצמו של האדם התאוה הזאת, ומשם יכול למשך אל האסור, וכמאמרם רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין קז ע"א), "אבר קטן יש באדם, משביעו - רעבו, מרעיבו - שבע". ולא עוד, אלא שאפלו בשעה הראויה והעת ההגון, אמרו על רבי אליעזר (מדרים כ ע"ב) שהיה מגלה טפח ומכסה טפחים ודומה למי שכפאו שד, כדי שלא להנות אפלו בשעת הנאותו.

המלבושים והקשויים לא הזהירה התורה על יפים או על תבניתם, אלא שלא יהיה בהם כלאים ויהיה בהם יציאת, ואז כלם מתרים. אמנם מי לא ידע שמלבישת הפאר והרקמה תמשך הגאון, וגם הגנות יגבל בה, מלבד הקנאה והתאוה והעשק הנמשכים מכל מה שהוא יקר על האדם להשיגו. וכבר אמרו זכרונם לברכה (בראשית רבה פרק כב, ו), "כיון שרואה היצר, אדם שתולה בעקבו, ממשמש בגדיו, ומסלטל בשערו, אמר, זה שלי".

הטיול והדבור אם אינו בדבר אסור ודאי דין תורה מתר הוא, אמנם פמה בטול תורה נמשך ממנו? פמה מן הלשון הרע? פמה מן השקרים? פמה מן הליצנות? ואומר (משלי י, ט), "ברב דברים לא יחדל פשע".

כלל הדבר, כיון שכל עניני העולם אינם אלא סכנות עצומות, איך לא ישבח מי שירצה לימלט פרישות מהם, ומי שירצה להרחיק מהם. זהו ענין הפרישות הטוב שלא יקח מן העולם בשום שמוש טובה שהוא משתמש ממנו אלא מה שהוא מכרח בו מפני הצרך אשר לו בטבעו אליו.

פרישות טובה